

Habillitering av psykiskt utvecklingsstörda¹

Av med.lic. F. Fränkel, socionom Christina Hedsjö och fil.lic. R. Palmér

Enligt en redovisning för januari 1961 (R. Sterner, 1964) erhöll drygt 0,5 % av landets befolkning förtidspension eller sjukbidrag p.g.a. psykisk utvecklingsstörning. Dessutom hade ytterligare ett okänt antal utvecklingsstörda med komplicerande handikapp förtidspension och redovisades under komplikationen. Frekvensen är densamma i så gott som alla åldrar från 16—66 år. I åldern 16—19 år var drygt 75 % av alla förtidspensionärer psykiskt utvecklingsstörda och i åldern 20—29 år över hälften. Män och kvinnor fördelade sig lika.

Man har anledning antaga, att med den definition av psykisk utvecklingsstörning vi i allmänhet håller oss till i Sverige det i befolkningen finns ca 1 % utvecklingsstörda. Hälften av dem åtnjuter förtidspension i produktiv ålder. Den andra hälften bör sålunda rimligen helt eller delvis försörja sig själv. Detta framgår bl.a. av skolöverstyrelsens år 1964 utförda efterundersökning av sarskolelever födda 1935—39. Av ca 600 f.d. elever försörjde sig 40 % helt eller delvis. Lönen var i allmänhet ej avtalsenlig. 55 % hade förtidspension.

Av de år 1961 26.000 förtidspensionerade utvecklingsstörda återfanns 11.000 i register hos landets centralstyrelser och på mentalsjukhusen. Av återstoden ca 15.000, borde rimligen flertalet och kanske också en viss del av de centralstyrelseinskrivna och på mentalsjukhus intagna kunna rehabiliteras, så att en mindre del helt, flertalet delvis och under skyddade förhållanden försörja sig med ett meningsfullt arbete. Utländska erfaren-

heter, framförallt från Holland och England, talar för att det är möjligt. Det finns ingen möjlighet att ens tillnärmelsevis ange hur många som skulle behöva plats i skyddade arbetsuppgifter, framförallt skyddade verkstäder. Den första verkstaden startades 1961. F.n. är ett 30-tal i funktion med ca 800 platser och ytterligare planeras. Med ett försök till grov uppskattning bl.a. med stöd av holländska erfarenheter och frekvensberäkningar, som hänför sig till storstäderna i Holland, skulle platssiffran för vårt lands vidkommande ligga på omkring 10.000.

Man har i vårt land hittilldags en till tid och omfattning begränsad erfarenhet av yrkesutbildning, yrkes- och arbetsträning av psykiskt utvecklingsstörda. Den avser dessutom främst relativt högstående elever, av vilka icke så få varit gränfall till hjälpklassklientelet. En föredömlig yrkeskola är den av fem landsting i Katrineholm drivna Nävertorpsskolan, som sedan starten för drygt 7 år sedan utbildat ett 80-tal elever, av vilka i början av 1965 50 var placerade i öppen industri, erhöll avtalsenlig lön och försörjde sig helt. 15 hade reducerad inkomst men bidrog till sin försörjning. Medelinkomsten var 11.700 max.inkomst 24.000 nåddes av en f.d. elev.

Den sociala anpassningen

Det har emellertid och ej helt oväntat framkommit, att även om relativt högstående psykiskt utvecklingsstörda kan yrkesutbildas och yrkestränas, så att de klarar vissa arbetsuppgifter och ur ren ekonomisk synpunkt kan försörja sig helt, så brister det för många i den övriga sociala kompetensen. De klarar inte tillvaron i eget rum eller egen lägenhet med dess krav på klädvård, mat-

¹) Ett forskningsobjekt i samband med industriell träning. Socialmedicinska institutionen, Uppsala.

lagning, mer kvalificerad personlig hygien och att förnuftigt planera sin ekonomi. Av den omnämnda SÖ:s efterundersökning framgår också med all önskvärd tydlighet, att elevernas behov av fritidskontakter respektive aktiviteter är ytterst dåligt tillgodosedd. Endast 8 % av männen och 1,5 % av kvinnorna hade sådana.

Rehabiliteringen av psykiskt utvecklingsstörda är därför inte enbart en yrkesutbildning, yrkes- eller arbetsträning. Det är också en träning till att bo under så normala förhållanden som deras utvecklingsgrad tillåter och ett utnyttjande av fritiden, så långt deras förmåga räcker. Det är numer en truism att säga att rehabilitering gäller *hela människan* hela dygnet men förtjänar kanske ett särskilt påpekande ifråga om de utvecklingsstörda.

Stiftelsen ALA

Mot bakgrunden av vad ovan anförts bildade 1964 FUB:s riksförbund en stiftelse för främjandet av skyddade verkstäder för utvecklingsstörda. FUB är föreningen (-arna) för utvecklingsstörda barn, en ej helt lyckad benämning, då föreningarna inte enbart tillvaratar utvecklingsstörda barns intressen utan i ännu högre grad ungdomarnas och vuxnas. Som stödorganisationer i denna stiftelse ingår Svenska Röda Korset och Svenska Scoutförbundet. De statliga tillsynsmyndigheterna, arbetsmarknadsstyrelsen, medicinalstyrelsen och skolöverstyrelse deltog redan från början med stort intresse och har medverkat till bl.a. ekonomiskt stöd. Stiftelsen har inlett ett intimt samarbete med Uppsala läns landsting, då stiftelsens institutioner är belägna i Uppsala. Detta samarbete är både av organisatorisk och ekonomisk art. Ett liknande samarbete avses med andra landsting. Av främst praktiska, geografiska skäl bör de ligga så nära uppsalatingets gränser som möjligt.

Stiftelsen har numer antagit namnet FUB:s stiftelse ALA, (Anpassning till Liv och Arbete), i dagligt tal ALA = vinge. Stiftelsens målsättning får i denna benämning ett fint symboliskt uttryck. För att genomföra sitt program har ALA i Nymanbolagens gamla fabriksfastighet hyrt en från grunden renoverad och för sitt ändamål sär-

skilt planerad verkstadslokal omfattande ca 1.200 m². Förutom sedvanliga arbetslokaler och utrymmen för verkstadschef och instruktörer-arbetsledare finns kanslilokaler för stiftelsen, rum för läkare, psykolog och kurator samt separata rum för arbetsfysiologisk och arbetspsykologisk verksamhet. Dessa utrymmen beräknas även utnyttjas för individuell- eller gruppinstruktion eller särskild undervisning av eleverna. Verkstaden beräknas rymma ca 55 platser.

Elevbostäder

Då flertalet elever ej är bosatta i Uppsala eller dess närhet har inkvarteringsmöjligheter ordnats för dem i 6 bostadslägenheter om vardera 5 rum och kök i fastigheter i vanlig bostadsbebyggelse å Kvarngärdet i Uppsala. Sammanlagt kan 42 elever tagas emot och i de helt moderna lägenheterna erhålla träning till bästa möjliga sociala funktionsduglighet. Eleverna har dessutom tillgång till två hobbyrum, 2 tvättstugor med helautomatisk tvättmaskin, elektrisk strykmaskin och två bastuutrymmen.

Placering efter skolingstiden

Den bedömning och träning, som avses äga rum vid stiftelsens institution, verkstad med tillhörande inackorderingshem, kan i princip leda till följande alternativ:

1. eleven visar sig ha förutsättningar tillgodogöra sig en yrkesutbildning eller yrkesträning avpassad för psykiskt utvecklingsstörda och hänvisas till sådan,
2. eleven befinnas lämpad för en placering i öppna arbetsmarknaden och överförs dit,
3. eleven visar sig ha förutsättningar klara arbetsuppgifter i hel- eller halvskyddad avdelning förlagd till ett industriföretag och erhåller placering i en sådan.
4. eleven kan tränas till vissa arbetsuppgifter men kan av olika skäl ej placeras i öppen industri eller skyddad avdelning inom en sådan. Eleven måste för framtiden placeras i skyddat arbete om möjligt i hemorten eller så nära densamma som möjligt,

5. eleven kan trots ingående bedömning och långvarig träning ej placeras enligt något av alternativen 1—4. Eleven bör därför placeras i extern sysselsättningsavdelning med traditionell arbetsterapi eller industriellt inriktad sådan,
6. eleven kan ej placeras enligt något av alternativen 1—5 och bör därför hänvisas till inter-natvård.

Forskningens målsättning

I stiftelsens verksamhet avses vetenskaplig forskning komma att ingå som en väsentlig beståndsdel. Följande målsättning har uppställts för denna:

att studera och utarbeta metoder för prövning och bedömning av psykiskt utvecklingsstördas möjligheter till sysselsättning i industriellt arbete respektive skyddad verkstad,

att utarbeta strukturerade metoder för utbildning, inläring och träning av de psykiskt utvecklingsstörda,

att utveckla sådana tekniska hjälpmedel och pröva nya industriella serier eller maskiner, som kan vara ägnade att underlätta psykiskt utvecklingsstördas arbetsvillkor eller öka området för deras erfarenheter,

att studera attityder och attitydförändringar hos de psykiskt utvecklingsstörda — liksom attityderna gentemot dessa — före, under och efter en utbildnings- och arbetsperiod, syftande till största möjliga anpassning till arbetsliv och samhälle.

att sammanfatta de vunna erfarenheterna till ett program, som mera generellt kan användas för den framtida samhällsanpassningen av denna omfattande handikappgrupp.

Forskningens organisation

Forskningen skall bedrivas inom den socialmedicinska institutionen i Uppsala i samarbete med bl.a. kliniskt-fysiologiska centrallaboratoriet, Akademiska sjukhuset och universitetets psykologiska, pedagogiska och sociologiska institutioner. Professorn i socialmedicin i Uppsala, R. Berfens-tam, är ordförande i en forskningsrådgivargrupp, som förutom socialmedicin representerar barnpsykiatri, klinisk fysiologi, barnneurologi, pedagogik, psykologi, rehabilitering och sociologi. För

att i samråd med rådgivargruppen planlägga och koordinera forskningen men också utföra självständiga forskningsuppgifter har stiftelsen anställt ett team av traditionell barnpsykiatrisk typ med läkare, som är barnpsykiater, psykolog på licen-ciatnivå med framför allt pedagogisk erfarenhet och kurator, som har gedigen erfarenhet av barn-psykiatriskt och vuxenpsykiatriskt arbete.

Forskningsprojekt

Till forskningen har därjämte knutits arvodesan-ställda forskare på olika karriärnivåer. Det är hit-tills främst fråga om psykologiskt-pedagogiska men också sociologiska forskningsuppgifter som ligger inom ramen för projektets målsättning. Grovt schematiskt kan de olika uppgifterna inde-las på följande sätt:

1. arbetsfysiologiska mätningar, som avser att få fram en fysisk profil men också särskild ut-redning av dem, där den allmänna kliniska undersökningen ger hållpunkter för särskild sjukdom eller defekt. Många utvecklingsstörda har ett eller flera komplicerande handikapp, som väl motiverar det sistnämnda. Till större delen kommer undersökningar att utföras med de resurser, som kliniska fysiologlab., Akade-miska sjukhuset, samt landstingets rehabilite-ringscentral har. På arbetsplatsen kommer muskelkraftsmätningar och mätningar av det dynamiska utnyttjandet av muskelkraften att äga rum. Från danska undersökningar på ett institutionaliserat material utvecklingsstörda vet vi, att stora brister föreligger ifråga om muskelkraft och koordinationsförmåga men att goda träningseffekter kan nås,
2. den motoriska färdighetsstrukturen och sam-bandet mellan denna och arbetskapaciteten in-om olika områden skall ägnas ett särskilt studium.
3. det finns en strävan att konstruera anlagstest även för lågbegåvade. Ett sådant är på väg för hjälpklassklientelet och kan snart tagas i bruk. Ett försök skall inom projektets forsknings-ram göras att analysera de krav som tänkbara former av yrkesutbildning och arbete ställer i språkligt avseende. Metoder skall utarbetas

för mätning och beskrivning av särskolelevers verbala förmåga med särskild hänsyn till utbildnings- och arbetskraven. Man vill m.a.o. få fram ett instrument, med vilket man kan predicera den enskilde särskolelevens förmåga att ur språklig synpunkt tillgodogöra sig någon form av arbetsträning eller yrkesutbildning.

4. tekniskt-psykologiska undersökningar har börjat planeras. En rad undersökningar har av andra gjorts för att underlätta sensoriskt eller motoriskt handikappade klara olika uppgifter beträffande både arbete och vardagsliv. Där emot finns det knappast något utfört ifråga om de som handikappats till följd av centrala processer. Man kommer här in på bioteknologiska spörsmål, arbetsfördelning, speciella maskinkonstruktioner m.m.,
5. varje människa är beroende av den miljö hon lever i. Den utvecklingsstörde utgör inget undantag. Denna miljö har, ehuru relativt sparsamt, studerats i några undersökningar. Sådana studier har påbörjats och skall vidareföras. De sker med sociologisk metodik och avser dels omgivnings-, dels föräldrareaktioner.

Ytterligare forskningsuppgifter kan tillkomma. Det presenterade programmet ter sig måhända väl kraftigt tilltaget och alltför vitt omfattande. Det skall villigt medges. Det är mycket möjligt att nedskärningar blir nödvändiga. Det torde dock vara en fördel att vid planläggningen bevaka de olika aspekterna i ett tvärvetenskapligt forskningsprogram för att senare låta realistiska fakta i form av klientmaterial, lämpliga forskare och sist men inte minst pengar blir avgörande för programets omfattning.

REFERENSER

1. *Clarke Ann M and Clarke A B D Ed.:* Mental Deficiency the changing outlook, second ed., London 1965.
2. *Heeböll-Nielsen Kr.:* The Relation between the Physical Achievements of Normal Individuals and Mentally Retarded Patients, Abstracts of exhibition, stand 9, International Copenhagen Congress on the Scientific Study of Mental Retardation, 1964.
3. *Heeböll-Nielsen Kr.:* personligt meddelande, Köpenhamn 1966, skall publiceras.
4. *Hilliard L T, Kirman B H:* Mental Deficiency, second ed., London 1965.
5. *Kebbon L:* The Structure of Abilities at Lower Levels of Intelligence, akad.avh., Uppsala, 1965.
6. *Liljeroth Ingrid:* Undersökning av relationerna till familj och utomstående samt jaginställningen hos mödrar och syskon till psykiskt efterblivna barn, lic.avh., Psykologiska Inst., Lund, 1963.
7. *Luthman G, Åberg U och Lundgren N:* Handbok i Ergonomi, Stockholm, 1966.
8. *Maynard Harold B, Stegemerten G J, Schwab John L:* MTM boken, svensk översättning, Stockholm 1954.
9. *Rowe Frederick B:* Udviklingsrapport MH 08648-01: Holdinger over for åndssvaghed, dansk översättning, 1964.
10. Skolöverstyrelsen, Kungl., Stockholm, efterundersökningar av särskolelever födda åren 1935—1939, del 1 och 2 stencil, 1964.
11. SOU 1966:9 Socialdepartementet: Omsorger om psykiskt utvecklingshämmande.
12. *Sterner R:* om behovet av skyddade verkstäder för psykiskt utvecklingsstörda, stencil, 1964.
13. *Widhe S,* Nävertorpsskolan, Katrineholm: personligt meddelande, 1965.
14. *Witting, Maja:* aktuella särskolepedagogiska problem med hänsyn till målsättning, undervisningsinnehåll och betygsskrivning. Lic.avh., Institutionen för pedagogik, Uppsala, 1966.

Engelsk summary se nästa sida.

Resettlement of the mentally handicapped

F. Fränkel, Christina Hedsjö & R. Palmér, Uppsala, Sweden

Summary

It is estimated that roughly 1 % of Sweden's population are psychiatrically disabled. In 1961, just over 50 % of those between 16 and 66 years of age were receiving a disablement pension or sickness benefits. In the 16—19 years age group just over 75 %, and in the 20—29 age group more than 50 %, of all those receiving a pre-retirement age pension were suffering from mental disability. Of the 26,000 who were receiving a pension before the retirement age 11,000 were on the books of central boards and mental hospitals. Most of the others could probably be sufficiently rehabilitated to enable a few to support themselves wholly, and the majority partially, in gainful occupations under sheltered conditions. This might also be achieved with some of those confined to institutions.

The rehabilitation should aim not only to increase the working capacity but also to raise the social competence. A well-planned pedagogic program should be available, and its principles should be observed.

The ALA Foundation (in translation: adjustment to life and work) is the result of a private initiative which has received the whole-hearted support of state and municipal authorities. Constructive cooperation has been established in economic, organisatory and administrative matters. ALA has opened a sheltered

workshop well-equipped with the necessary facilities, and has set up a number of small hostels for boarders among the ordinary houses in modern residential areas. Extensive social functional training is being carried out in these hostels.

An important side of ALA's work consists in research. This is cross-sectional, and its main goal is the development of methods for predicting the capacity of mentally handicapped patients for employment in industrial work and sheltered workshops. Attempts are being made to work out structural methods for education, learning and training, to improve technical aids, and to study attitudinal changes both in the disabled and in those who are in contact with them. The experiences gained have been combined into a program which could be used as a general guide for the future adjustment to society of this large group of handicapped patients.

The research is led by representatives from the fields of pedagogics, psychology and sociology, in the social sciences, and from the medical fields of child neurology, child psychiatry, clinical physiology, medical rehabilitation and social medicine. Studies on attitude have been started, and continuous work physiology tests are being carried out to establish the physical profile of the individual patients. A newly devised test in social science has been tried out, and technical psychological experiments are being planned.

ELITSTENOGRAFENS SKRIV- & BOKFÖRINGSBYRÅ AB

**RENSKRIVNING AV VETENSKAPLIGA
UPPSATSER, TABELLER, osv.**

ADRESSKRIVNING, DUPLICERING
ELEKTROSTENCILERING
FOTOKOPIERING
UTSKRIFT EFTER REX RECORDER OCH
BANDSPELARE

Tel. Skrivbyrån 21 67 01

Tel. Bokförlingsbyrån 21 70 19